

## **Belleği Geçmiş ve Bugünden Kurgulamak: “Ay ve 66 Soru” ile “Annelerimiz” Filmlerinde Hafızanın İnşası**

**Arda KAYA**

Doktora Öğrencisi

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Radyo, TV, Sinema Anabilim Dalı

kaya.arda6@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1768-0810

### **Özet**

Ay ve 66 Soru (Jacqueline Lentzou, 2021) ile Annelerimiz (César Díaz, 2019) filmi bellek konusunu sorunsallaştıran ve farklı noktalardan ele alan iki farklı filmidir. Filmde hatırlama, unutma gibi temalar incelendiğinde çeşitli benzerliklerin olduğu görülmüştür. Ay ve 66 Soru’da hatırlamayı bireysel belleğin ve belgelerin nasıl etkilediği ortaya konulmuştur. Annelerimiz filminde ise seçici bir unutma söz konusudur. Guatemala’da yaşanan iç savaş sırasında yaşanan travmatik olayların aktarılması ve unutturulmasıyla ilgili süreci anlatmaktadır. Sonuç olarak her iki filmde de ortaya çıkan belgeler ve sözlü aktarımlarla belleğin yeniden inşası gerçekleşmiştir. Bu inşa çeşitli bireysel ve toplumsal aidiyetlere göre şekillenmiştir.

*Anahtar kelimeler:* Bellek, kolektif bellek, hatırlama, unutma, sinemada bellek.

•••••

Makale geliş tarihi: 25.02.2023 • Makale kabul tarihi: 27.04.2023

Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi • © 2022 • 9 (2) • güz: 217-238

# Constructing Memory from the Past and Present: The Construction of Memory in the Movies “Moon, 66 Questions” and “Our Mothers”

**Arda KAYA**

Ph.D. Candidate

İstanbul University

Institute of Social Sciences

Department of Radio, TV, Cinema

kaya.arda6@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1768-0810

## **Abstract**

Moon, 66 Questions (Jacqueline Lentzou, 2021) and Our Mothers (César Díaz, 2019) are two different films that problematize the subject of memory and deal with it from different points. When the themes such as remembering and forgetting in both films were examined, it showed various similarities. In Moon, 66 Questions movie, how individual memory and documents affect remembering is presented. Whereas in Our Mothers movie, there is selective forgetting. It describes the process of transferring and forgetting the traumatic events experienced during the civil war in Guatemala. As a result, the reconstruction of memory has taken place with the documents and verbal transmissions that appeared in both films. This construction has been shaped according to various individual and social belongings.

*Keywords:* Memory, collective memory, remembering, forgetting, memory in cinema.

•••••

Submission date: 25.02.2023 • Acceptance date: 27.04.2023

Maltepe University Faculty of Communication Journal • © 2022 • 9 (2) • fall: 217-238

## Giriş

Bellek her ne kadar salt bireyin hatırlayışı ile ilgili bir olgu olarak gözükmese de toplumsal olanın içerisinde ortaya çıkmıştır. Toplumlar hatırlama ve unutma üzerine farklılık gösteren yapıdadır. Toplumların belleği kişilerin hatırlamasını etkileyerek onu biçimlendirebilmektedir. Yaşanan travmalar, gerçeğin aktarılmasının yaşatacağı olumsuzluklar, tepkisellikler bazı durumlarda belleğin aktarılmasının önünde engeller yaratmaktadır. Bu engeller kişilerin içerisinde bulunduğu bireysel gerçeklikleriyle ilintili olabileceği gibi toplumsal olanla da ilişkilidir. Yukarıda belirtilen engellerin ortadan kalkması geçmişin aktarılmasını kolaylaştırmaktadır.

Belleğin aktarılmasındaki yöntemlerden bir diğeri de sinema filmleridir. Hatırlamaya etki eden faktörlerden olan görsel imgeler ve belgeler belleğin çağrılmasında ve aktarılmasında oldukça güçlü bir rol üstlenmektedir. “Bazı sinemasal imgelerin belleğimizde bıraktıkları izler çok güçlüdür. Bu imgeler sadece bizim geçmişe dair bilgilenmemizi yönlendirmekle ya da daha önce söz ettiğimiz gibi geçmiş deneyimlerinin yerine geçmekle kalmaz. Bu imgeler, geçmişe dair başka imgelere kaynaklık yaparak adeta kendi tarihlerini oluştururlar. (Duruel Erkiş, 2014: 69-70).

Sinema yarattığı imgeler yoluyla ve yeni imgelere yol açmasıyla kaynak oluşturmaktadır. “Hatırlamak isteyen her modern bakışın taşıdığı bir risk var: Geçmiş hatırlayanın kurgusundan ibaret kılmak; dağılıp gitmiş bir geçmişe, bugünün ihtiyaçlarını karşılamak üzere, bugünün öznelliğinden bakmak” (Gürbilek, 2014b: 13). Gürbilek’in vurguladığı risk elbette hatırlamayı teşvik eden ve bunu temel alan sinema kaynaklarında da mevcuttur fakat bu noktada şunu da belirtmek gerekmektedir; hatırlama eylemi toplumdan, ilişkilerden, günün ve geçmişin gerçekliğinden ayrı düşünülemez. Dolayısıyla burada aktarılanın doğruluğu ya da yanlışlığından çok geçmişin hangi bireysel, toplumsal, siyasal, kültürel bağlam içerisinde aktarıldığı sorgulanmaktadır. Bu bağlamlar elbette sinemada da geçerlidir.

## Aile içerisi mi yoksa dışarı mı?

*Ay ve 66 Soru* ile *Annelerimiz* filmindeki iki karakter de aileyi tekrar keşfetmektedir. Yaşadıkları evlerde, alanlarda aile ile ilişkilene durumu oldukça farklıdır. Artemis babasıyla aynı evde olmasına rağmen ona oldukça uzaktadır. Çoğu kez onu gözlemleyen konumundadır. Yaşadığı ev Artemis için gözlemeleme yaptığı bir yere dönüşmüştür.

Dışarı, yani arkasından bakakaldığı yabancılar, büyük şehirdeki bir akrabadan gelen, üstünde uzak bir şehir, yabancı bir yüz, karlar içinde tanımadığı bir ülkenin resmi olan bir tebrik kartı, yine uzaklardan yollanmış, çocuğa mutlaka iyi şeyler ama aynı zamanda kendi yoksunluğunu da hatırlatan bir oyuncak (Gürbilek, 2014a: 73).

Eve gelen akrabaları Artemis için aslında birer yabancıdır. İçerisinde bulunduğu ev de gözlemleyeceği, keşfe çıkacağı ve çoğunlukla sıkılacağı bir alandır. Ernesto için ise ev uğrak bir yerdir. Eve bağımlı değildir. Zamansal olarak çalıştığı yer ile olan etkileşimi daha fazladır. Çalıştığı yerde ve gittiği kazı çalışmalarında geçmişini aramaktadır. Dolayısıyla ev, Ernesto için değişken ve aramış olduğu geçmişine ulaşmak istediği yerdedir. Artemis ne kadar sıkışmış ise Ernesto o kadar sıkışmışlıktan kurtulmuş ve geçmişini farklı yerlerde aramak için yola çıkmış bir pozisyondadır. Artemis’i sıkışmış olduğu yerden çıkaracak olan ve Ernesto’yu yaşadığı yere yerleştirecek olan şey ise bellektir. Her ikisi de geçmişini aramaktadır. Aktarılmamış olan belleğe ulaştıkları zaman bu arayış sonuçlanacaktır.

Artemis’in ev içerisindeki davranışları ve oluşturulan çerçeveler babasıyla arasındaki mesafeyi göstermektedir. Bu mesafenin yer yer zorunlu olarak daralmaktadır. Babasının tedavi süreciyle alakalı süreçlerde mesafenin daralması baba ve kızın arasındaki problemin de yavaş yavaş ortadan kalkacağına işaret etmektedir. Bu mesafe daralmadan önce ailenin nerede olduğu Artemis için belirsizdir. Akrabaları arasında yer alan bir baba ve kızın arasındaki iletişimin iyi olmasıyla ilgili gösterilen detaylar seyirciyi Artemis’in konumuna taşımaktadır. Artemis’in babasıyla arasında yer alan mesafe onun başkalarının baba ve kız iletişimine öykünmesine neden olmaktadır. Yönetmen ise kullandığı açılarla seyirciyi masada Artemis’in konumuna yerleştirmektedir.

Ernesto için ise babasının hayatını kaybetmiş olması doğal bir mesafenin davranışına neden olmaktadır. Babasının cenazesini arayan genç aradığı kemiklerin biyolojik babasına ait olmadığını ve biyolojik babasının da aslında annesine tecavüz eden birisi olduğunu öğrenmiştir. Böylelikle bu mesafe hiç kapanmayacak bir şekilde açılmıştır. Artık Ernesto için geçmişte yeni bir baba inşa etme ve onu hatırlama isteği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kemiklerini aradığı ve eşleştirmeye çalıştığı cenazeyi babası olarak kabul eder. Artık onun için hayalindeki babasıyla arasında olan mesafe daralmıştır. Bir nevi babasını düşüncelerine uygun olarak kendi yaratmış veya seçmiştir. Ernesto için kendi hayaline uygun bir babanın tahayyül edilmiş ve tercih edilmiş olması onun yaşamında bir dönüm noktasına da işaret etmektedir. Kendine anlatacak bir hikâyesi olmuştur ve o hikâye annesinin en başta anlattığı hikâyeye benzerdir.

### **Bireyin hikâyesi toplumsalın belleği**

Halbwachs, hafızanın sosyolojik boyutunun değerlendirilmesinin yanı sıra bireyin dahil olduğu gruba ait bakış açısı bağlamında da hafızasını şekillendirdiğini belirtmektedir (2016: 19). Böylelikle bireysel hafızada toplumsal olarak ait olunan grubun kolektif hafızasının yansımaları görülebilmektedir. Halbwachs, hafızanın toplumsal yönüne vurgu yaptıktan sonra bu noktada hafızanın toplumsal bir çerçeve ile inşa edilen de bir pratik olduğunu belirtmektedir. Yazar bu konuda şunları dile getirmiştir: “Toplumsal düşüncenin temel olarak bir hafıza olduğu ve tüm içeriğinin sadece bazılarının, toplumun mevcut çerçeveleri üzerinde çalışarak yeniden inşa edebildiklerinin varlıklarını sürdürdüğü sonucu çıkar” (Halbwachs, 2016: 366). Bu nedenle bireyin hafızasında yer alan belleğin toplumsal olandan da etkilenecek inşa edilen bir bellek olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu araştırmada yer alan iki filmde de bundan izler görebilmek mümkündür.

Bellek ile ilgili inşa sürecine ilişkin tartışmalardan sonra her iki filmde belleğin nasıl inşa edildiğine geçmeden önce karakterler arasındaki ilişkiyi açıklamakta fayda bulunmaktadır. *Ay ve 66 Soru* filmindeki baba, kızı Artemis’e mesafelidir. Artemis ise annesinin aktardığı bellek ile büyümüş ve babası hakkındaki görüşleri bunun üzerinden şekillenmiştir. Babasının hastalığı için geldiği Atina’daki evde babası ile yeniden tanışmaya çalışmaktadır. Artık Atina’daki günleri Artemis’in hem çocukluğunu hem de yetişkinliğini yaşadığı bir zamana dönüşmüştür. Artemis’in babası yaşadığı sağlık sorunlarından dolayı geçmişteki gibi kızıyla ilgilenebilecek bir fiziksel yeterlilikten yoksundur. Artemis, babasına bakmak zorunda olduğu için artık yetişkin sorumluluklarını almaya başlamıştır.

*Annelerimiz* filminde yer alan Ernesto karakterinin zihninde yer alan baba figürü ise annesinin aktardıkları üzerinden şekillenmiştir. Bir antropolog olan Ernesto, Guetamala’daki iç çatışmalar sırasında hayatını kaybeden ve mezar yeri olmayan babasının mezarını araştırmaktadır. Ernesto’daki baba figürü Artemis’in sahip olduğu baba figüründen biraz daha farklıdır. Babasına fiziki olarak ulaşması ihtimali yoktur fakat annesinin aktardığı bellek üzerinden olumlu bir baba figürü oluşturmuştur. Bu noktada aile içerisindeki kişilerin aktardığı ya da aktaramadığı belleğin farklılığı söz konusudur. Halbwachs’ın da vurguladığı gibi “aile hatıraları çok sayıda farklı alanda, ailevi grubun çeşitli üyelerinin bilinci içinde gelişir. Yakın olmalarına rağmen hayatın aralarına bir mesafe koyduğu durumlarda bile her biri, ortak aile geçmişini kendine özgü bir tarzda hatırlar” (2016: 189-190). İki ailenin farklılığı, içerisinde yaşadıkları toplumsal yapı oldukça farklı şekillendiği için Ernesto ve Artemis farklı hatırlama ve unutmama pratiklerine sahiptir. Sarlo’nun da vurguladığı gibi

“Geçmişin geri dönüşü her zaman kurtarıcı bir hatırlama ânı değildir, bugünün baş göstermesi, bugünün yakalanmasıdır” (2012: 9). Bugünü yakalayan iki genç aynı zamanda geçmişi de yeniden inşa etmektedir. Kendilerinin hatırlaması mümkün olmayan olayları belgeler aracılığıyla inşa ederek oluşturmaktadırlar. “Anılarımız kolektiftir; tek başımıza katıldığımız olaylar ve gördüğümüz şeyler hakkında olsalar dahi başkaları tarafından bize hatırlatılır. Çünkü aslında asla yalnız değilizdir” (Halbwachs, 2018: 30). Ernesto ve Artemis’in hatırlaması da yalnız bir hatırlama deneyimi değildir. Aile ve toplum hatırlama eylemine etki etmektedir. Her iki filmde de bunu görebilmek mümkündür. Toplumun hatırlama eylemine etki etmesi Annelerimiz filminde konu itibarıyla daha baskın olarak gözükmektedir.

### **Bellekle büyüme**

Her iki filmde de ortaya çıkan belgeler ve bellek aktarımı Ernesto ve Artemis’in yetişkin hale gelmesini sağlamıştır. Bu aktarım onların kimliklerini de yeniden şekillendirmesini sağlamıştır. Ernesto bir antropolog olarak kemiklerini incelediği ve hiç tanımadığı kişiyi artık babası olarak görmektedir. Bu aynı zamanda Ernesto’nun kimliğinin anlatılar ile kurulduğunu kanıtlamaktadır. Artemis ise annesinin babası ile ilgili aktardıklarının doğru olmadığını, babasının arabasında gördüğü belgelerden sonra fark etmiştir. Bu da onu yeni bir yaşama götürmüştür. Annesi ile hesaplaşmış ve babası ile arasında var olan mesafeyi de kaldırmıştır. Filmin sonundaki belge görüntüler Artemis ile babasının arasındaki iletişimin artık iki yabancıdan çok baba kız şekline tekrar döndüğünü göstermektedir. Ernesto ve Artemis bellekle büyürken, Ernesto’nun annesi ve Artemis’in babası belleklerini saklayarak yaşlanmaktadırlar. Birinde gerçek babanın öğrenilmesinin yaratacağı hayal kırıklığı varken diğerinde ise hep suçlanan babanın aslında suçlu olmadığı ve bu nedenle anneye karşı oluşturulacak tepkisellik bulunmaktadır. İki filmde de saklanan belleğin ortaya çıkması anneye ve biyolojik babaya karşı bir tepkisellik oluşturabilme potansiyeline sahiptir. “Bellek - yani şimdiki zaman içinde olduğu haliyle geçmişin kolektif temsilleri- toplumsal kimlikleri yapılandırır: Onları tarihsel bir süreklilik içine dahil ederek ve onlara bir anlam, yani bir içerik ve yönelim sunarak yapar bunu” (Traverso, 2019: 13). Bu nedenle belleğin inşası sonrası her iki karakter de farklı bir bakışa ve kimliğe sahip olacaktır. Öte yandan “Annelerimiz” filminde Ernesto’nun annesinin gözünden bakıldığında unutmak veya aktarmamak bir nevi yaşanan olumsuz olaylardan uzaklaşma anlamına da gelmektedir. Marc Augé’nin vurguladığı gibi “fırınlarda yakılmaktan ya da toplama kamplarındaki dehşetten kurtulanlarınsa anımsama görevine davet edilmelerine ihtiyaç yoktur. Onların görevi, tam

tersine, anılara tahammül edebilmek, aktarılması olanaksız bir yaşantının katlanılmaz varlığından uzaklaşmaktır” (2019: 73). Anne burada unutmaya refleksini geliştirmiştir fakat filmin sonunda Ernesto’ya gerçeği söylemesiyle birlikte artık unutacağı veya saklayacağı bir olay yoktur. Mahkemede yaşadığı şeyleri anlatmaya başladığında geçmişle de yüzleşmeye başlamıştır. Bu yüzleşme aynı zamanda başta oğlu olmak üzere yeni neslin de yaşanan acı olaylarla yüzleşmesini sağlayacaktır.

Geçmişin günümüzden yorumlanmasının her iki filmin ana karakterinin yaşamsal dönüşümünde etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Geçmişle ilgili bir arayışa girmeleri kimlik oluşturma sürecinde olduklarını göstermektedir. Kimliği aramak aynı zamanda yetişkin bireyler haline gelmelerini de sağlayacaktır. Geçmişleri aracılığıyla kimliklerini buldukları zaman daha fazla olgunlaşacak ve geçmiş arayışları sona erecektir.

### **Geçmiş hikâyelerle çağırmak**

Artemis ve Ernesto için geçmişleriyle ilgili hikâyeleri öğrenme isteği onları geçmiş sorgulamaya, araştırmaya götürmüştür. “Bir hikayemiz olmadığını anlamak, varlığımızın anlamsız olduğunu fark etmektir; bunu kaldıramayabiliriz” (Fulford, 2014: 25). Bu iki karakter için de hikâyelerinin olması demek varlıklarını anlamlı kılmak demektir. Ernesto için bellek geçmişin tekrar kurgulanacağı bir sürece ilerlemektedir. Yüzleşeceği gerçeklik ile arayışı içerisinde olduğu geçmiş oldukça farklıdır. “Bellek bir inşadır; dolayısıyla sonradan edinilen bilgilerle, olayı izleyen düşünme süreçleriyle, ilk anının üstüne binen ve onu değiştiren başka deneyimlerle daima filtre edilir” (Traverso, 2019: 21). Ernesto için bellek, ulaşmak istediği kemiklerin sonucunun çıkmasıyla değişmiştir. Artemis’in belleği ise babasına ait olan belgeleri görmesiyle farklılaşmıştır. Artemis bu noktadan sonra babasına yakınlaşarak annesinden uzaklaşacaktır. Belgelere ulaşmadan önce Artemis’in belleği siliktir. Filmde sürekli olarak aileye ait geçmişteki belge görüntülerin yer alması aynı zamanda Artemis’in belleğiyle paralel bir şekilde ilerleyen seyircinin tanıklığını göstermektedir. Artemis geçmişle yüzleştikçe seyirci de yüzleşmektedir. Annesinin geçmişte babasına karşı yapmış olduğu hatalar Artemis’in belgeler yoluyla yüzleştiği bir gerçekliktir. Sağlık rahatsızlığı bulunan babasıyla arasındaki mesafe bu belgelerden sonra kapanacaktır. Artık geçmişte olduğu gibi baba kız ilişkisine sahip olacaklardır. “Genç ve yaşlı arasındaki asıl simetri, kişinin yaşlandıkça geçmişin de tıpkı gelecek gibi değişebilir olduğunu deneyimleriyle öğrenmiş olmasından kaynaklanır” (Draaisma, 2008: 102). Artık Artemis de yetişkinliğe geçtiğinde tesadüfen de olsa geçmişle karşılaşmıştır. Geçmiş değişkendir, toplumsaldan bireye doğru dinamik bir süreçtir. Toplumun hatırlayıp unuttukları bireyin de

hatırlayıp unuttuklarını şekillendirebilmektedir. Toplumsaldan bireye doğru bakıldığında geçmiş bu şekildeyken, bireyin içerisinde bulunduğu en küçük birim olan ailede de bu halde olabilmektedir. Artemis veya Ernesto örneğinde görüldüğü gibi aktarılan ya da aktarılmayan veya farklı şekilde aktarılan bellek, bireyin yaşamının şekillenmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. “Anılarımızı her zaman köklü siyasi olaylar bozmaz. Bir dostu, sevgilisi ya da iş arkadaşının kendine uzun bir süre ihanet ettiğini öğrenen birinin sadece geleceği değil, geçmişi de daha önce düşündüğünden farklıdır artık” (Draaisma, 2018: 217). Artemis’in ve Ernesto’nun belleğini değiştiren olay annelerinin söylediği doğru olmayan bilgilerin ortaya çıkmasıdır. Artemis bireysel bir öykünün karşısına çıkmasıyla geçmişini sorgularken, Ernesto ise siyasi çatışmalar neticesinde zarar gören annesinin söylemek zorunda kaldığı gerçek dışı bilginin ortaya çıkması sonucunda geçmişiyile yüzleşmektedir. Artemis’in annesi kendisini koruma amacıyla yalan söylerken, Ernesto’nun annesi hem çocuğunu hem de çocuğunun gözündeki baba algısını korumak için yalan söylemeyi tercih etmiştir. Travmalar karşısında gerçeği söylememe, geçmiş karşısındaki suskunluk durumu sıkça ortaya çıkan davranışlardandır. Toplumlar hatırlaması gereken şeyleri hatırlasa bile her zaman aktarıp anlatamayabilirler. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte ana nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

#### 1- Kendini ve yakınlarını koruma içgüdüğü

Yaşanan travmatik olayların aktarımı aynı zamanda yeni tanıkları yaratma sonucunu da doğurmaktadır. Dolayısıyla tanık olan kişi travmayı ortaya çıkaran kişi ya da kişileri de bilmektedir. Travmayı yaratan kişi veya kişiler tanıklara karşı olumsuz bir davranış geliştirebilirler. Bu nedenle tanıklar belleklerini doğru şekilde aktarmayarak bir koruma refleksi geliştirebilirler. Bu davranışın nedenlerin ardında kendisini ve yakınlarını koruma isteği yatmaktadır.

#### 2- Gelecektekilerin aynı olayları yaşamamasını istemek

Belleğin aktarımını engelleyen nedenlerden bir tanesi de şayet geçmişte yaşanan olayları ortadan kaldıracak olan somut adımlar atılmamışsa aynı şeylerin yaşanacağına dair korkuların devam etmesidir. Birey, yakınları için bu korkuyu yaşayabilmektedir. Bu nedenle olayı yaşamayan kişilere bunu aktarmamak gibi bir davranış ortaya çıkabilmektedir.

#### 3- Geçmişini hatırlayarak aynı şeyleri tekrar yaşama korkusu

Hatırlamak aynı durumun tekrar yaşanacağı korkusunu da beraberinde taşıyabilme ihtimali olan bir davranıştır. Yüzleşmenin yaşanması, aynı olayın tekrar yaşanmayacağına dair somut gelişmelerin olması bu korkunun önüne geçebilir. Hatırlanan olaylar bireyde geçmişin



yarattığı yıkımın tekrar canlandırılmasını da sağlayabilmektedir. Bu nedenle unutmak bir nevi kendini koruma davranışı olarak görülebilmektedir.

#### 4- Belleğin aktarımını engelleyen bireysel, toplumsal, siyasal nedenlerin olması

Bireylerin, ailelerin ya da toplumun yaşanan olayları aktarmasını engelleyen çeşitli nedenler olabilmektedir. Bunların içerisinde genellikle toplumsal ve siyasal nedenler baskındır. Belleğin aktarılmasının engellenmesi konusu, sosyoloji, siyaset, hukuk gibi birçok bölümün araştırma alanına girmektedir.

#### 5- Tanıkların hayatta olmaması

Yaşanan olayı farklı topluluklara aktaracak, kanıt oluşturabilecek kişilerin yaşamını yitirmesi kaynaklara ulaşmayı güçleştirmektedir. Buna ek olarak sözlü kaynakların görsel ve işitsel kayıtlarının olmaması da yine aktarımı olumsuz etkileyen nedenlerdendir. Bu sebeple görsel ve işitsel kayıtlar oldukça önem taşımaktadır. Sinemanın tanık olan kaynak kişilere ulaşması ve onları kayda alması bellek aktarımına oldukça önemli bir katkı sunmaktadır. “Annelerimiz” filminde “görülen ‘anlatıcı anneler’, Guatemala kültüründe hâlâ geçerliliğini ve etkilerini yitirmeyen sözlü tarih anlatıcıları, ülkenin gerçek hafızaları” (filmekimi.iksv.org/tr/annelerimiz, 2023) olarak nitelendirilmektedir.

#### 6- Yaşanmamış gibi davranarak unutmaya çalışmak

Yaşanan olumsuz şeyler üzerine konuşmayarak onun unutulmasını sağlamaya çalışmak yaşanan travmalardan kurtulma isteğiyle ilintili olabilmektedir. Bu davranış bireysel ve toplumsal bir refleks olarak kullanılabilir. Hatırlamaktan kaçınarak unutmaya çalışmanın ne kadar mümkün olduğu tartışılması gereken bir konudur. Unutmaya çalışılan konunun ne şekilde hatırlandığı, hangi davranışlara sebep olduğu, hatırlamak için hangi bireysel ve toplumsal koşulların gerektiği, farklı toplumsal gruplarda hatırlamanın nasıl deneyimlendiği, bu deneyimlerin nasıl aktarıldığı, unutmanın nasıl gerçekleştiği, incelenmesi gereken konulardandır ve bellek araştırmaları kapsamında ele alınmaktadır.

Yukarıda belirtilen nedenleri çoğaltabilmek mümkündür. Bu çalışmanın ana odak noktası travma çalışmaları olmamakla birlikte, özellikle “Annelerimiz” filmindeki unutmaya refleksini anlamlandırabilmek açısından unutmaya etki eden nedenleri kısaca özetleme ihtiyacı duyulmuştur.

### **Geçmişin yeniden inşası**

*Ay ve 66 Soru* filminde Artemis, annesinin babasını aldattığı gerçeğiyle yüzleşmiştir. Bu durum onun babasına karşı olan yaklaşımını değiştirmesinin de önünün açmıştır. Filmin sonunda yemek yemek için dışarı çıktıkları sırada babasıyla masada birbirlerine sarılmaları

artık mesafenin ortadan kalktığını göstermektedir. Daha sonra ise gördüğümüz belge görüntülerde babası ve Artemis’in çocukluğu görülmektedir. Artık bu görüntüler baba ile kızın arasındaki mesafenin ortadan kalktığını ve Artemis için belleğin yeniden inşa edildiğini göstermektedir. Gerçek bir baba ve kız iletişimi ortaya çıkmaya başlamıştır. Halbwachs “çocukluğumuzun neşesi olan ve uzun bir süredir açmadığımız kitaplardan biri elimize geçtiğinde, belli bir merak olmaksızın, anıları canlandırma beklentisi ile içsel bir gençleşme beklentisi olmadan başlamayız bu kitabı okumaya” (2016: 117) der ve filmde de bunun örneğini görebilmek mümkündür. Artemis’in de belgeler arasındaki çocuksu arayışı geçmişine dönme ve onu öğrenme isteğiyle oluşmaktadır. Babasının arabasını çalıştırması, garajda oyun oynarmışçasına arabayı hareket ettirmesi ve arabanın içerisindeki belgeleri karıştırması yukarıda belirtilen merak ile ilintilidir. Yaşanılan şey yetişkinlik ile çocukluk arasındaki bir gel git sürecidir. Filmin sonunda babasına sarılması da çocukluk neşesinin geri geldiğini göstermektedir. Ernesto’nun ve Artemis’in geçmişe ilişkin sorgulamaları yeni bir geçmiş inşa etme sonucunu doğurmuştur. “Geçmişe ilişkin tekrar okumalar aynı zamanda, kimi kez büyük yıkımlar pahasına da olsa, yeni inşaatlar demektir: İnşa etmek, yıkmak, yeniden inşa etmek tarihinin alışkın olduğu işlerdir” (Ricoeur, 2017: 239). Bellek için yıkma eylemi içerisinde inşayı da barındıran bir eylemdir. Artemis, annesinin ona anlattığı hikâyeyi yıkmış olurken aynı zamanda yeni bir şeyi de inşa etmiştir. İnşa ettiği şey yeni bir geçmiş ve babasıyla olan olumlu iletişimidir.

Ernesto ise, annesine muhalif olduğu için işkence yapan ve tecavüz eden kişinin biyolojik babası olduğunu öğrenmiştir. Annesi, Ernesto’nun babasından nefret etmemesi için gerçek dışı bir hikâyeye anlatmak zorunda kalmıştır. Ernesto ise biyolojik babasının kötü bir kişi olduğunu öğrendiğinde annesine tepki göstermeyerek onun yanında olmuştur. Filmin sonunda ise eskiden beri babası zannettiği ve kemiklerini eşleştirmek için uğraştığı kişinin kemikleriyle fotoğraf çektirir ve onu babası olarak kabul eder. Böylelikle geçmiş inşa edilmiş ve belgesi de üretilmiştir. Jan Assmann’ın, “düşünce ne kadar soyut bir eylem ise, hatırlama o kadar somuttur” (2015: 46) şeklinde belirttiği somutluk Ernesto’nun babasıyla olan fotoğrafında belirginleşmiştir. Burada hatırlama eyleminden çok hatırlamanın bugünden inşa edilişi ve geçmişi kapsayışı söz konusudur. Genellikle geçmişten bugüne yapılan hatırlama eylemi filmde tam tersi bir şekilde bugünden geçmişe doğru yapılmaktadır. Böylelikle hatırlama bugünden geçmişe uzanan bir süreci izlemiş ve bellek bugünden inşa edilmiştir. Artemis’in yaşantısında ise bellek geçmişten gelen belgeler sonucunda değişerek geçmişe göre tekrar kurulmuştur. Ara ara giren ve filmin sonunda da karşımıza çıkan belge görüntüler baba ve kız arasındaki mesafenin ortadan kalkarak, ikili arasındaki rollerin gerçek bir ebeveyn

çocuk rolüne dönüştüğünü göstermektedir. Masada birbirine sarılan Artemis ve babası ile belge görüntüde yer alanlar aynı kişilerdir ve tıpkı geçmişteki gibi birbirleriyle tekrar baba kız olmuşlardır. Filmdeki diğer belge görüntülerde bu durum çok fazla görünür değildir fakat son sahnede, masadaki ana uygun bir şekilde aradaki mesafe ortadan kalkmıştır.

Travmaları, bastırılanı ortaya çıkararak, bu hatırlamalarla toplumsal geçmişe yeniden bakan ve böylece tarihi farklı bir bağlamda yeniden inşa eden bir "bellek sineması"dır söz konusu olan. Burada bellek sineması, kurmacanın tanıklık etme, belgeleme işlevini öne çıkararak ve ağırlıklı olarak politik sinemanın devamı niteliğinde değerlendirilen filmlerin alanına hapsedmeden, hatırlama haklarını daha yaygın biçimde ifade eden filmleri de içerecek bir tanımlama ile ele alınmaya çalışılmaktadır. (Duruel Erkılıç, 2014: 169-170).

Senem Duruel Erkılıç'ın da vurguladığı gibi filmlerin hatırlamaya olan etkisi sınırların oldukça ilerisindedir. *Ay ve 66 Soru* ile *Annelerimiz* filmlerinde de bunu görebilmek mümkündür. Artemis'in travmasını aşması belge ile sağlanmıştır. Babasının arabasında gördüğü yazı babasına karşı olan mesafeyi ve travmalarını aşmasını sağlamıştır. Aynı anda seyirci de gördüğü belge görüntüleri ve filmdeki tanıklıkları ile travmayı aşabilmiştir. Seyirci burada iki belgeye sahip olmuştur. Birincisi geçmişin belge görüntüleri, diğeri ise günümüzden gördüğü filmdeki hikâyedir. İkisini de değerlendirerek öyküyü anlamlandırmaktadır. Film, aileye dair gündelik hayattan bazı video kayıtlarını göstermesiyle seyirciyi tanık kılmaktadır. Tanık olan seyirci artık ailenin geçmişinin de içerisine girmektedir. Artemis ile birlikte filmi izleyenler de aynı şekilde geçmişi aramış ve ona ulaşmıştır.

## Yöntem

Bu araştırmada yöntem olarak tematik analiz uygulanacaktır. İki filmdeki ortak ve farklı temalar, karakterler üzerinden belirlenerek karşılaştırmalı analize tabii tutulacaktır. Filmlerin üretildiği toplumsal bağlam farklı olsa da bellek aktarımının karakterler üzerinden nasıl oluşturulup inşa edildiği analiz edilecektir.

## Amaç ve kapsam

Bu araştırmanın amacı *Selini, 66 erotiseis (Moon, 66 Questions - Ay ve 66 Soru, Jacqueline Lentzou, 2021)*<sup>1</sup> ve *Nuestras Madres (Our Mothers - Annelerimiz, César Díaz, 2019)*<sup>2</sup> adlı filmlerde belleğin geçmiş ve bugünden nasıl kurulduğunu filmlerdeki benzerlik ve farklılıklar

<sup>1</sup> Filmle ilgili daha detaylı bilgi için [cineuropa.org/en/film/397503/](http://cineuropa.org/en/film/397503/) (2023a)

<sup>2</sup> Filmle ilgili daha detaylı bilgi için [cineuropa.org/film/371238/](http://cineuropa.org/film/371238/) (2023b)

üzerinden analiz etmektir. Bu çerçevede aşağıdaki araştırma sorularına yanıt bulunması amaçlanmıştır:

*Ay ve 66 Soru* ve *Annelerimiz* filmlerinde anne ve baba temsillerinin geçmiş ve bugünden kurgulanışı üzerinde ne gibi benzerlikler, farklılıklar ve değişimler yaşanmıştır?

İki filmde yetişkin bireylerin geçmişleriyle ilgili belleklerinin oluşumunda belgelerin ne gibi etkileri olmuştur?

İki filmde belgelerin ortaya çıkmasıyla bellek açısından ne gibi bir değişim yaşanmıştır?

İki filmin bağlamlarının farklı olmasına rağmen aynı çalışmada ele alınmasının sebebi bellek inşasında, geçmiş ve şimdinin etkisinin zamana, olaylara ve toplumlara göre nasıl değiştiğine dair inceleme yapılması isteğidir.

## Önem

Bu araştırmanın önemi, iki farklı toplumsal bağlam üzerinden yola çıkarak filmlerdeki belleğin kurgulanışını ortaya koyacak olmasıdır. Böylelikle toplumsal ve bireysel hatırlamaya etki eden yazılı ve sözlü belgelerin filmlerde nasıl kullanıldığı da incelenecektir. Aktarılan veya aktarılamayan belleğin şekillendirdiği toplumun, bireysel anlamda kişileri nasıl etkilediği irdelenmesi gereken bir diğer noktadır. Bellek türlü şekilde aktarılır ya da saklanır. Sinema, bu bellek aktarımının yaşandığı sanat çeşitlerinden bir tanesidir. Araştırmada filmlerdeki belleğin nasıl şekillendiği karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır. İki farklı toplumsal yapıya sahip filmin bellek meselesini nasıl ele aldığı ve inşa ettiğinin analizi, sinemanın bellek aktarımındaki rolü üzerinden yapılmıştır. Belleğin sinema üzerinden incelenmesinin önemi bireysel ve toplumsal aidiyetlerin inşasında her iki alanın da önemli bir role sahip olmasıdır. “Belki de başka hiçbir özelliğimiz, bizi eşsiz bellek kapasitemiz kadar insan kılmaz” (Blight, 2015: 301). Canlılar içerisinde insanı farklılaştıran özelliklerden biri olan belleğin gücü, bilimsel, toplumsal ve kültürel anlamda da bu konunun araştırılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Hayatın her alanına yansıyan bu özelliğin sinemada da kullanılması ve araştırılması kaçınılmazdır. Araştırmanın örneklemini oluşturan filmler genel olarak çok bilinen filmler değildir. Araştırmada örneklem kısmında da belirtildiği gibi sinema dezavantajlı toplulukların belleğinin aktarımında da önemli bir işlev görmektedir. Bu nedenle görece az bilinen filmlerin ve bu filmlerde anlatılan hikâyelerin incelenmesi de önem arz etmektedir. Sinema aynı zamanda bilinmeyen de belleğini ve hikâyesini anlatan bir sanattır. Bu dar anlamda düşünüldüğünde sinema seyircileri için de geçerlidir. Sinema seyircilerine, dolaşıma sınırlı giren filmlerin, toplumların hikâyelerini de taşımaktadır. Bu araştırmanın

öneminin bir diğer noktası da bu çerçevedir. Yaygın olan filmlerin aksine dolaşıma az giren filmlerin incelenmesi sinema seyircisi ve araştırmalarının da bu konulara daha fazla eğilmesine katkı sunacaktır.

### **Problem**

Belleğin toplumdan ayrı ele alınamayacak bir olgu olduğu düşünüldüğünde toplumsal bir sanat olarak sinemanın da bu olguyu temsiller yoluyla işleyen bir alan olduğu öngörülmektedir. Sinemanın kendisinin de kayda alınan görüntüler ve sesler aracılığıyla birer bellek işlevi gördüğü öne sürülebilir. Sözlü tarih filmler aracılığıyla direkt tanıklıklara başvurabildiği gibi, tanık aktarımları üzerinden geliştirilen senaryolar yoluyla da sinemanın içerisine girebilmektedir. Çoğu kez bir toplumsal olayı yaşamayan toplulukların filmler aracılığıyla belleğinin oluştuğu durumlar mevcuttur. Dolayısıyla sinema aynı zamanda belleğin oluşumuna, yeniden kurgulanışına ve hatta ters yüz edilmesine de öncülük edebilmektedir. Bu nedenle farklı toplumsal aidiyetlerin, konumlanışların karşıtlıkların ortaya çıktığı bir konuma yerleşmiştir. Filmler hem hatırlamaya hem de unutmaya katkı sunabilmektedir. “Geçmişin versiyonlarını, geçmişini kendimize, onu temsil eden sözcüklerle ve imgelerle yeniden sunarak koruruz” (Connerton, 2014: 123). Bu araştırmanın örneklemini oluşturan her iki film de geçmişin birer versiyonunu sunar. “Sözlü tarih, hem sözlü malzeme sağlayana hem de araştırmacıya bir şeyler veren, hem bilgi toplayandan hem de konuştuğu insanlardan bir şeyler talep eden iki yönlü bir süreçtir” (Caunce, 2016: 29) Sözlü tarih sinemadan da beslenmekte ve sinemayı besleyebilmektedir. “Konuşma, hem içeriği oluşturarak hem de belleği güçlendirerek, tarihsel anıların temelini oluşturur. Bireysel düzeyde, nesnelere veya olaylar ancak sözel olarak tekrarlanırsa akılda tutulabilir” (Pennebaker ve Gonzales, 2015: 221). Sözel olarak tekrarlanan şeylerin sinema yoluyla da tekrarlanması toplumun hafızasında kalıcı olarak yer almasını sağlamaktadır. “Hafıza söz konusu olduğunda, zaman, temel ve belirleyici bir iz sürücüdür. Zaman hafızanın en önemli boyutlarından biridir; anımsamak için bir zaman geçmesi gerekir” (Tuğrul, 2022: 26). Üzerinden zaman geçen anı, hatırlanıp filme alındıktan sonra dondurulur ve sinema aracılığıyla yeniden dolaşıma sokulur. Dolaşıma giren hafıza tekrar çözülür gündelik hayata aktarılır. Gündelik hayattaki bellek dinamikdir, inşa edilir, yeniden yorumlanır, farklı hikâyelerle desteklenir, değiştirilir, gelişime uğrar ve nihayetinde hayatına devam edip yaşayan bir hal alır. Belleğin yaşayan bir hal alması, onu biricik olmaktan, küçük bir gruba ya da kişiye ait olmaktan çıkartarak toplumsala doğru taşır. Toplumsallığın devreye girmesiyle bellek, toplumsalla ilişkili olan tüm sanat dallarının araştırma konusu haline gelebilmektedir.

Sinema da bellekten faydalanan sanat dallarından bir tanesidir. Sözüün görsele aktarılması farklı toplulukların sözünü söyleyebilmesine olanak tanıyabilmektedir. Bu nedenle kendisini dezavantajlı olarak gören toplulukların hafızası sinema yoluyla farklı topluluklara iletilebilmektedir. Farklı medya ya da sanatsal araçları kullanımı daha kısıtlı olabilen toplumsal grupların sinemayı belleklerini aktarmak için bir araç olarak kullanması çeşitli toplulukların da yaşanan olaylara daha fazla eğilmesini sağlayabilmektedir. Böylelikle dezavantajlı grupların geçmişini çok fazla bilmeye topluluklar bu geçmişi öğrenmeye başlayabilmektedir. Bu durum farklı toplulukların uzlaşısına katkı sunabilmekte ve sinemanın toplumsal işlevi güçlenebilmektedir.

### **Evren ve Örneklem**

Sinemada bellek konusu bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Özellikle son yıllarda bellek çalışmalarına olan ilginin artmasıyla birlikte sinemada gerek kurmaca gerekse belgesel türlerinde bellek konusunu işleyen filmler çoğalmaktadır. Bu çalışmada örneklem olarak veri çeşitliliğini sağlamak için iki farklı film ele alınmıştır. İki filmin ele alınmasının bir nedeni de bireysel ve toplumsal bağlamların farklı olmasıdır. Bu araştırmanın evrenini oluşturan sinemada bellek konusu geniş bir alanla ilişkili olarak görülmektedir. Sinemanın bellek aracı olarak kullanılışı aynı zamanda onun toplumsal işlevini de ortaya koymaktadır. Toplumda güçlü şekilde hatırlanan konular aynı zamanda hatırlamaya etki edecek niceliğe sahip toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Öte yandan dezavantajlı toplulukların belleğinin aktarımı diğer topluluklara göre daha zayıf olabilmektedir. Sinema bu noktada da önemli bir işlev görmektedir. Dezavantajlı grupların belleğinin diğer topluluklarca bilinmesi sinemanın bir araç kullanılmasıyla da mümkün hale gelebilmektedir. Araştırmada örneklem olarak seçilen filmlerde yer alan karakterler ve topluluklar bu dezavantajlı grupların içerisinde yer almaktadır. Sinemada bu grupların belleğinin aktarımının güçlü bir temsili olması nedeniyle iki film tercih edilmiştir ve farklı toplumsal bağlamlarda dezavantajlı grupların belleğinin aktarılmasında sinemanın nasıl bir role sahip olduğu incelenmiştir.

### **Araştırmanın Sınırlılıkları**

Bu araştırmada iki farklı film analiz edilecektir. Bu filmlerde ortak tema bellek konusudur. İki film ile sınırlamanın nedeni ayrıntılı bir analize olanak tanıma isteğidir. Ele alınan filmlerin bellek dışındaki konuları birbirinden oldukça farklıdır. *Annelerimiz* filmi konu itibariyle travma çalışmalarıyla ilintili bir film olarak da incelenebilir fakat bu araştırmada daha çok belleğin kuruluşu üzerine bir inceleme yapılacaktır. Bunun nedeni *Ay ve 66 Soru* filmi ile benzerlik ve farklılıkların analiz edilebilmesine olanak tanıma isteğidir. *Ay ve 66 Soru*

filminde de bireysel travmalar, geçmiş ile ilgili arayışlar mevcut olmak ile birlikte *Annelerimiz* filmindeki gibi toplumsal bir travma tarafı bulunmamaktadır. Dolayısıyla iki filmdeki benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmaya daha fazla olanak tanıma isteği nedeniyle *Annelerimiz* filmi diğer travma anlatıları içeren filmlere göre farklı bir şekilde analiz edilecektir. Dolayısıyla Holocaust çalışmalarının öncülük ettiği bu tarz incelemelere konu olan filmlerden analiz ve literatür itibarıyla ayrılacaktır. Dolayısıyla bu araştırma, travma anlatıları, geçmişin politik belleği, yüzleşme pratikleri gibi birçok konuyu içerisinde barındıran araştırmalardan literatür olarak farklılaşmıştır. Dezavantajlı bir konumda yer alan iki farklı ailede yer alan karakterlerin belleklerinin kurulmasında yaşanan sürecin nasıl oluştuğu konusu araştırmaların odak noktalarından biri olduğu için toplumsal bağlama da değinilerek aile hikâyesi ve belleği temelli bir araştırma ortaya konulmuştur. Bu nedenle araştırma filmdeki hikâyenin akışı, karakterlerin, olayların karşılaştırılması ve belleğin kurulumu üzerinden sınırlandırılarak incelenmiştir. Böylelikle toplumsal bir bağlama oturan bellek konusu filmlerde mikro örnekler ve hikâyelerle incelenmiştir.

### **Bulgular**

Ana karakterlerden Artemis ve Ernesto, büyürken geçmişlerini arayıp belleklerini sorgulamışlardır. Her iki filmde de bellekle birlikte iki karakterin yetişkinliğe geçtiği görülmüştür. Film bu anlamda gerçekliğe oldukça yakındır. Büyümek gerçekliğe daha yaklaşmakla ilintilidir. Filmlerde her iki gencin hatırladıklarıyla büyüyüp kimliklenmeleri kanıtlanmaktadır.

Artemis ve Ernesto için geçmiş başta sadece annelerinin aktardıklarından ibarettir fakat daha sonrasında ortaya çıkan kanıtlar geçmişin oldukça farklı olduğunu göstermiştir. Bu noktada belgelerin belleğin oluşumundaki katkıları da kanıtlanmış olmaktadır. Aileye, topluma dair belgeler ve sözlü tarihin geçmişin kurulmasına yaptığı katkı söz konusu filmler üzerinden gösterilmiştir.

Her iki filmde de başta baba figürü kayıp bir figürdür. Artemis'in aklındaki ve algısındaki baba figürü olumlu yönde değişirken, Ernesto'da var olan biyolojik anlamdaki baba figürü olumsuz anlamda değişmiştir. Bu nedenle Ernesto aslında eskiden beri kendisine anlatılan baba figürünü devam ettirmeyi seçmiş ve bu eylemi artık yaşamayan ve sadece kemikleri olan bir kişi üzerinden gerçekleştirmiştir. Biyolojik babası onun için nefret edilecek bir figür haline gelirken kemiklerini araştırdığı ve bulduğu kişi eskiden beri anlatılan ve inandığı baba figürünü devam ettirmektedir. Dolayısıyla Ernesto için algısında ve geçmişindeki baba figüründe bir değişiklik olmamıştır. Filmin sonu geçmişin katı

gerçeklikten ibaret olmadığı ve inanmayı seçtiğimiz bellek ve hayat öykülerinin aslında bizim tarafımızdan inşa edildiğini göstermektedir.

İki filmde yer alan anne figürü oldukça farklıdır. Geçmiş ile ilgili doğru olmayan bilgiler aktarmalarıyla iki annenin de ortak bir davranış sergilediği görülse de amaçları bakımından oldukça farklıdır. Artemis’in annesi kendisini korumak için eski eşini suçlarken, Ernesto’nun annesi oğlunun zarar görmemesi, oğlunun algısındaki baba temsilinin devam etmesi için hayali bir baba figürü yaratmıştır.

İki filmde de belleğin toplumsal, siyasal birçok nedenle kesintiye uğrayabildiği, aktarımda çeşitli sorunlar yaşanabildiği görülmüştür. Bu kesintiler farklı toplumlarda çeşitli sürelerde yaşanabilmektedir. Bu sürelerin değişkenliği toplumsal ve siyasal değişimlerle yakından ilintilidir. “Belleğimiz bir şeyi muhafaza etmeme emrimizi de kaale almaz: Keşke bunu görmeseydim, yaşamasaydım, duymasaydım; bunu tamamen unutabilsem, deriz. Ama hepsi boşunadır; unutmak istediğimiz şey gece, uykumuz kaçtığında kendiliğinden, davetsiz bir şekilde çıkıverir tekrar karşımıza” (Draaisma, 2017: 13. Dolayısıyla anılarımız kendisini sürekli hatırlatan ve hatırlamamızı sağlayan bir noktaya evrilir. Bellek alanında çalışmalar yapan Leyla Neyzi, “Bellek çalışmaları, tarihin bireysel yaşanmışlıklar yoluyla yeniden gözden geçirilmesine olanak sağlar” (2011: 4) demektedir. Kişi kendi tarihini bellek yoluyla tekrar hatırlar, üretir ya da unutarak yeni bir başlangıç yapmaya olanak tanır. Unutmak ya da unutmaya çalışmak da bu konu kapsamında ele alınmalıdır. İki ayrı filmde de unutmaya ve unutturma faaliyetleri oldukça önemlidir. Artemis’in annesi unutturmaya çalışan taraftadır fakat kızının gördüğü belge bunun önüne geçmiştir. “Annelerimiz”de ise unutturmaya çalışma daha çok o dönem bölgede yaşanan çatışmaların ve gerginliklerin devam etmesiyle ilintili bir durum olarak görülmektedir ve siyasal nedenleri de bulunmaktadır.

Filmlerin de bireysel ve toplumsal bellek aktarımında önemli bir işleve sahip olduğu görülmüştür. Sinema hem belge görüntüler içermesi hem de kurmaca aracılığıyla tanık hikâyelerini anlatması açısından bir araçtır. Yönetmenin belleği de filmler aracılığıyla ortaya çıkartılabilmektedir. Yönetmen, filmler aracılığıyla kendisi, ailesi ya da toplumun yaşamış olduğu çeşitli olayları aktararak bir bellek inşasına destek olabilmektedir. Sinemanın belge görüntülere yer vermesi sinemanın doğasıyla da yakından ilişkilidir. Kaydetme, gösterme ve aktarma ihtiyacı sinemayı ortaya çıkaran sebeplerden en önemlileridir. Belleğin sinemada nasıl yer aldığı, korunduğu ya da oluşturulduğu sorunsalı sinemanın toplumsal hafızayla olan ilişkisiyle de ilintilidir. Bazen ortada olmayan bir tanığın tanığı sinema olabilmektedir. Örneğin, Auschwitz Kampı’nda hayatını kaybeden bir esirin hayatını anlatan kurmaca bir film oradaki tanığa tanık olur ve seyirciyi de tanık kılar. Kurmaca filmler yoluyla olduğu gibi



direkt belge görüntülere dayanan filmler de bu tanıklığı somut kılabilmiştir. Seyirci, gördüğü belgeler, görüntüler ve sözlü tanıklığını aktaran kişilerle birlikte bir bellek inşa edebilmektedir. Dolayısıyla sinema bu noktada belleği harekete geçirmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi sinemanın doğası bu işleve oldukça uygundur. Kaydetme ihtiyacı ile bellek inşa etme isteği birbirine pek de uzak olan özellikler değildir. Filmlerde yönetmenin de bizzat tanıklığı söz konusu olabilmektedir. Bu durumda seyirci artık tanığa daha yakındır. Filmin yönetmeni bu olayı yaşamıştır ve seyirciye aktarmaktadır. “İzleyicinin şiddet dolu görüntülerle yaşadığı şok, travmanın bir biçimidir. Yani izleyen kişi gördüğü görüntülerle o konuya dair bilgi sahibi olsun ya da olmasın, ani bir travma yaşar” (Sönmez, 2015: 118). Seyircinin yaşadığı bu travma, tanığın yaşadıklarını aktarma noktasında elbette oldukça eksiktir fakat tanık ile özdeşleşme noktasında önemli bir işlev görmektedir.

Her iki filmde de ana odak noktası gençlerdir. Geçmişini arayan iki gencin belleklerine ulaşmasıyla film sona ermiştir. Her iki hikâyede de geçmiş bilgisi ters yüz olurken Ernesto’da geçmişin bugünden inşası daha baskın olarak gözükmemektedir ve bu durum bilinçli olarak gerçekleştirilmiştir.

Her iki film de farklı toplumsal bağlamlarda gelişmiştir. Dolayısıyla belleğe yaklaşımlar da filmin yönetmenlerinin içerisinde bulunduğu toplumsal yapıya göre şekillenmiştir. Belleğe olan bakış bu toplumsal bağlamdan izler taşımaktadır. Hatırlama veya unutmamanın kendisi toplumsal olandan ayrı düşünülmemelidir.

İki filmin sonunda da bir yüzleşme söz konusudur. Yüzleşme belleğin yeniden oluşturulmasına ve günümüze etki etmesine yardımcı olan bir deneyimdir. Akbulut’un da vurguladığı gibi “uzak ya da yakın geçmiş anımsanmadığında, geçmiş travmatik deneyimlerin acısıyla hesaplaşmadığında, bu deneyimler anlatıya ve görsel temsile dönüşmediğinde, geçmiş bazen yer altından, bazen dozerlerin yıktığı mahallelerin tozlarından, bazen düşlerde, bazen, biçimsiz bir ahlat ağacında, bazen de bir şarkıda karşımıza çıkmaya devam edecek” (Akbulut, 2018). Artemis ve Ernesto geçmiş ile hesaplaşmış ve artık yeniye, hatırlayacakları geleceğe doğru yol almışlardır. Aynı zamanda seyirci de bu hesaplaşmaya tanık olmuştur. Hesaplaşma sonucunda ortaya çıkan yüzleşme bireyin kendi hayat hikayesini de yeniden oluşturmasına yardımcı olmuştur. Bu oluşum sürecine çeşitli belgeler, insanlar, sözlü tarih anlatımları destek olmuştur. *Ay ve 66 Soru*’da yüzleşmeye etki eden şey bir belge iken, *Annelerimiz* filminde hatırlatıcı etken travmanın sözlü aktarımı olmuştur. “Bellek şimdiki zamanın içinde ve elbette geçmişin kolektif tasarımlarıyla oluşur” (Susam, 2015: 51). Her iki filmdeki karakter de şimdinin içerisinde geçmişi yeniden oluşturmuştur.

Artemis geçmişine belgeler ve babasıyla yüzleşme sonucunda ulaşırken Ernesto için ise geçmiş ev dışındaki alanlarda oluşmuştur. “Geçmişimiz, kişisel deneyimlerimizle birlikte sosyal ve toplumsal olayların da izlerini taşır” (Mutlutürk, Boduroğlu ve Tekcan, 2018: 243). Dolayısıyla Ernesto geçmişin izlerini toplumsal yaşamda yani evin dışarısında daha fazla aramaktadır. Ev içerisinde olan annesinin anlatacağı gerçeklik de yine dışarıya aittir ve içerisinde toplumsal anlamda yaşanan travmaların, çatışmaların derin izlerini taşımaktadır. Bu nedenle annesinin anlattığı hikâye toplumsal bir hikâyedir. Benzer hikâye farklı kişilerde de yaşanmıştır. Bu durum annesinin yalnız hissetmemesini ve bunu anlatabilme gücünü kendisinde bulmasını sağlamıştır. Ernesto’nun olgunlaşması annesini de güçlendirmiştir. *Ay ve 66 Soru*’da ise farklı bir geçmişle yüzleşme söz konusudur. Burada toplumsal bir travma söz konusu değildir fakat benzer bir olgunlaşma süreci vardır. Artemis geçmiş ile alakalı belgeye ulaştığında gerçeklik değişir. Babası da Artemis ile birlikte olgunlaşmaya başlamıştır. Başlarda mesafeli ve hayata küskün bir görünüme sahiptir. Kızının yarattığı motivasyonla ve mesafelerin daralmasıyla artık evinden daha fazla çıkabilmektedir. Artemis babasını yürütmeye çalışırken Ernesto da annesini geçmiş ile yüzleşmesi için ayağa kaldırmıştır.

*Annelerimiz*’de sözlü tarih olarak nitelendirilebilecek tanıklar, annenin anlatımları ve antropolojinin yöntemleri belleği oluştururken *Ay ve 66 Soru*’da sözlü belgeler sınırlıdır. Artemis’in babasının arabasında gördüğü belge ile ara ara verilen geçmişe ait görüntüler belleği oluşturmaktadır. Artemis belleği aile içerisinde ve sınırlı bir alanda aramaktadır. Ernesto’daki arayış ise daha geniş bir alana yayılmıştır. Toplumsal bir hatırlama ve yüzleşme pratiği daha çok belirgindir. *Ay ve 66 Soru* daha bireysel bir öykü iken *Annelerimiz* toplumsal bir anlatımdır. Bu nedenle hatırlama imgeleri de toplumsala dair ve değişkendir. “İnsan belleği antropolojik bir veri olabilir, ancak bir kültürün zamansallığını kurma ve yaşama tarzlarıyla yakından bağlantılı olduğu için, belleğin alacağı biçimler daima olumsaldır ve değişime tabidir” (Heyssen, 1999: 12-13). Bu nedenle bağlı olduğu toplumdaki bağımsız düşünülmemesi gereken filmlerdeki bellek de değişkendir ve içerisinde bulunduğu yapıyla ilintilidir.

Genel olarak iki filmde Artemis ve Ernesto karakterlerinin yetişkinliğe geçişte önemli dönüm noktaları, geçmişleriyle yüzleşmeleridir. Belleklerine katılan yeni bilgilerle onlar da yetişkin hale gelmişlerdir. “Otobiyografik bellek bizim en yakın dostumuzdur. Bizimle birlikte büyür” (Draaisma, 2017: 25). Her iki karakterin otobiyografik belleğine eklenen hafıza onları değiştirir. “Otobiyografik bellek, bireylerin kendi yaşadıklarından hatırladıkları olayların bütünü anlatmak için kullanılan terimdir. Uzun süreli bellek olarak anılan belleğin

bir parçasıdır” (Gülgöz, 2018: 13). İki filmde de yapılan aktarımlar ve ortaya çıkan belgelerle birlikte her iki gencin otobiyografik belleği genişlemiştir.

*Ay ve 66 Soru* filmindeki bellek, yüzleşme ve bunların genel hikâyeye etkisiyle *Annelerimiz* filmindeki öykünün akışı farklıdır. Artemis gördüğü belge üzerinden babasının haklı olduğunu öğrenip aralarındaki mesafeyi kaldırır. Ernesto ise annesinin geçmişte anlattığı baba figürünün aslında doğru olmadığını ve biyolojik babasının aslında annesine işkence ve tecavüz eden birisi olduğunu öğrenir. Bu nedenle annesinin anlattığı baba figüründen oldukça farklıdır. Ernesto haklı nedenlerle biyolojik babasını değil annesinin geçmişte anlattığı baba figürünü tercih etmiştir. Nihayetinde filmin sonunda kemikler ile çektiği fotoğraf bunu doğrular niteliktedir. Buradaki akış aslında genel olarak bellek ve yüzleşme noktasında genel çizgiden farklılaşmaktadır. *Ay ve 66 Soru* filminde klasik bir akış söz konusuysen *Annelerimiz*'de farklı bir akış söz konusudur. Birey gerçekte yüzleşse bile geçmişte anlatılan hikâyeyi tekrar inşa ederek ona inanmayı seçer ve bu nedenle de belleğini bilinçli olarak hikâyeyeyle tekrar inşa etmiş olur.

### **Sonuç**

*Ay ve 66 Soru* ile *Annelerimiz* filmlerinde belleğin kurgulanışının farklı toplumsal bağlamlarda şekillendiği ortaya çıkmıştır. Bireysel ve aile hikâyeleriyle belgelerin aktarımının belleğin kurgulanışında önemli bir rol üstlendiği ve bunlarda yaşanan değişimlerin kişilerin belleğini etkileyebildiği görülmüştür. Genel olarak dezavantajlı olarak görülebilecek olan toplumsal grupların belleğinin aktarımında sinemanın önemli bir araç olarak kullanılabildiği ortaya konmuştur. Sinemanın bir bellek aracı olarak kullanılırken aynı zamanda tanık olan ve seyirciyi de tanık kılan bir özneye dönüştüğü tespit edilmiştir. İki filmde de seyirci artık birer tanıktır. Bu nedenle sinemanın tanıklığı yaratma ve aktarma işlevinin oldukça güçlü olduğu tespit edilmiştir. Sinemanın ortaya çıkışından günümüze kadar gelmiş olan ve devam eden belge bırakma işlevi filmlerin en önemli özelliklerinden bir tanesidir. Bu araştırma da o işlevi iki film üzerinden örneklendirmiştir. Sinemanın *Annelerimiz* filminde olduğu gibi toplumsal belleği odağına alan filmler aracılığıyla alternatif bir tarih yazımının tartışılması açısından da tetikleyici bir işleve sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırma neticesinde yukarıda sıralanan sonuçlara ek olarak çeşitli öneriler de ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki sinemanın belge bırakma işlevinin dezavantajlı toplumsal gruplarda nasıl şekillendiğine dair yapılan çalışmaların artırılması ve bu artışın sinema ile toplum araştırmalarına daha fazla katkı sunması gerekliliğidir. Böylelikle farklı toplumsal gruplar arasındaki etkileşim ve hikâyelerin aktarımı sinema yoluyla hız kazanacaktır. Bu durumun

olumlu noktalarından bir diğeri de dezavantajlı toplumsal grupların hikâyelerini aktarmaya yarayan filmlerin de çoğalmasına destek olacak olmasıdır. Bu araştırmada ortaya çıkan önerilerden bir diğeri de farklı toplumsal bağlama yaslanan, odağına belleği alan filmlerin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesinin gerekliliğidir. Bu bellek çalışmalarına daha farklı açılardan bakma noktasında katkı sağlayacaktır. Bu katkıda filmler gibi güçlü bellek aktarım araçlarının da olması bakış açılarını detaylandıracaktır. Bellek alanına yaslanan karşılaştırmalı film analizleri belleğin filmlerdeki odak noktalarının analiz edilmesi noktasında çeşitliliği sağlayacaktır. Dolayısıyla araştırmayı daha geniş bir toplumsal bağlama oturtacaktır. Bu nedenle tek film üzerinden değil birkaç film üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapma önerisi sunulmaktadır.

### Kaynakça

Akbulut, Hasan. (2018). “Bugünün Yeni Türkiye Sineması'nda Geçmiş Anımsamak”. **Kadir Has Üniversitesi Panorama Dergisi**, Sayı: 29 <http://panorama.khas.edu.tr/dosya-bugunun-yeni-turkiye-sinemasinda-gecmisi-animsamak-597> Erişim Tarihi: 28.05.2019.

Augé, Marc (2019). **Unutma Biçimleri**. Mehmet Sert (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Assmann, Jan (2015) **Kültürel Bellek. Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik**. Ayşe Tekin (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Blight, Dawid W. (2015) “Bellek Patlaması: Neden ve Neden Şimdi?” **Zihinde ve Kültürde Bellek**. Pascal Boyer, James V. Wertsch. (Yay. Haz.). Yonca Aşçı Dalar (Çev.). S. 301-319. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Caunce, Stephen (2016) **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi**. Bilmeez Bülent Can, Alper Yalçınkaya (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Cineuropa.org (2023a) <https://cineuropa.org/en/film/397503/> (Çevrimiçi) Erişim tarihi: 25.02.2023.

Cineuropa.org (2023b) <https://cineuropa.org/film/371238/> (Çevrimiçi) Erişim tarihi: 25.02.2023.

Connerton, Paul (2014) **Toplumlar Nasıl Anımsar?** Alâeddin Şenel (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Díaz, Cesar. (Yönetmen). (2019) *Annelerimiz* [Sinema Filmi] Belçika, Guatemala: Need Productions, Perspective Films, Cine Concepcion.

Draaisma Douwe (2008) **Sıla Hasreti Fabrikası. Bellek yaşlılıkta nasıl işler?** Dürrin Tunç (Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Draaisma, Douwe (2017) **Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer. Belleğimiz geçmişimizi nasıl şekillendirir?** Gürol Koca (Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Draaisma, Douwe (2018) **Unutmanın Kitabı. Rüyalarımızı neden hemen unuturuz, anılarımız neden sürekli değişir?** Dilman Muradoğlu (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Duruel Erkılıç, Senem (2014) **Türk Sinemasında Tarih ve Bellek.** Ankara: De Ki Basım Yayın.

Filmekimi.iksv.org. (2023) <https://filmekimi.iksv.org/tr/annelerimiz> (Çevrimiçi) Erişim tarihi: 06.02.2023.

Fulford, Robert (2014) **Anlatının Gücü. Kitle kültürü çağında hikayecilik.** Ezgi Kardelen (Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.

Gülgöz, Sami (2018) “Otobiyografik Bellek: Tanımı ve Temel Kavramlar”. **Hayatı Hatırlamak. Otobiyografik belleğe bilimsel yaklaşımlar.** Sami Gülgöz,

Berivan Ece, Sezin Öner (Der.) s. 13 - 26 İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Gürbilek, Nurdan (2014a) **Ev Ödevi.** İstanbul: Metis Yayınları.

Gürbilek, Nurdan (2014b) **Yer Değiştiren Gölge.** İstanbul: Metis Yayınları.

Lentzou, Jacqueline (Yönetmen). (2021) *Ay ve 66 Soru* [Sinema Filmi], Yunanistan, Fransa: Blonde Audiovisual Productions, Luxbox.

Mutlutürk, Aysu & Boduroğlu, Ayşecan & Tekcan, Ali İ. (2018) “Kişisel ve Toplumsal Bellek”, **Hayatı Hatırlamak Otobiyografik belleğe bilimsel yaklaşımlar.** Sami Gülgöz, Berivan Ece, Sezin Öner (Der.) s. 243 - 264. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Neyzi, Leyla (2011) “Giriş”. **Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları.** Leyla Neyzi. (Yay. Haz.) s. 1-11. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Halbwachs, Maurice (2016) **Hafızanın Toplumsal Çerçevesi.** Büşra Uçar (Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.

Halbwachs, Maurice (2018) **Kolektif Bellek.** Zuhâl Karagöz (Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Heyssen, Andreas (1999). **Alacakaranlık Anıları. Bellek yitimi kültüründe zamanı Belirlemek.** Kemal Atakay (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Pennebaker, James W. ve Gonzales, Amy L. (2015) “Tarih Yazmak: Kolektif Belleğin Altında Yatan Sosyal ve Psikolojik Süreçler” **Zihinde ve Kültürde Bellek.** Pascal Boyer, James V. Wertsch (Yay. Haz.). Yonca Aşçı Dalar (Çev.). S. 217-245. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ricoeur, Paul (2017) **Hafıza, Tarih, Unutuş.** M. Emin Özcan (Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Sarlo, Beatriz (2012) **Geçmiş Zaman. Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma.** Peral Bayaz Charum, Deniz Ekinci (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Sönmez, Sevcan (2015) **Filmlerle Hatırlamak. Toplumsal travmaların sinemada temsil edilişi.** İstanbul: Metis Yayıncılık.

Susam, Asuman (2015) **Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema.** İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tuğrul, Saime (2022) **Yitik Bellek: Yas, Kimlik, Yüzleşme.** Ankara: Dipnot Yayınları.

Traverso, Enzo (2019) **Geçmiş Kullanma Kılavuzu. Tarih, bellek, politika.** Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.